

El bisbe Campins, precursor del turisme religiós a Mallorca: el Santuari de Lluc

PERE FULLANA PUIGSERVER

*Doctor en Geografia i Història
Universitat de les Illes Balears*

Resum

La restauració del Santuari de Lluc, promoguda pel bisbe Pere Joan Campins, es convertí al començament del segle XX, en el referent més rellevant de les peregrinacions religioses modernes. El Santuari havia estat, històricament, des del segle XIII, el centre marià de Mallorca i s'havia sostingut gràcies a les rendes del patrimoni, els donatius i la producció agrària de les seves propietats. Després de la desamortització dels béns del Santuari, el 1897, la diòcesi de Mallorca repensà un nou model de centre devocional i incorporà el turisme com a eix vertebrador de l'economia espiritual. Des de llavors, Lluc es consolidà com a santuari marià regional, complementat amb un teixit de santuaris locals i parroquials que ocupen tot l'espai illenc. Cent anys després d'aquella iniciativa impulsada per Campins el Santuari resta avui com una icona cultural i religiosa.

Paraules clau: Santuari de Lluc, bisbe Campins, restauració, Mallorca, turisme religiós

Abstract

The Lluc Sanctuary restoration, which was promoted by bishop Pere Joan Campins, became the most significant referent regarding religious pilgrimages in the 20th century. Historically, the Sanctuary had been the Mallorca's Marian (devoted to Virgin Mary) center since the 13th century. Furthermore, it sustained thanks to heritage's incomes, donations, and the agricultural production and its properties. After the disentailment of the Sanctuary's properties in 1897, Mallorca's diocese redesigned a new model of devotional center and added tourism as the main axis of the spiritual economy. Since then, Lluc consolidate itself as the regional Marian Sanctuary, which is complemented with a web of local and parochial sanctuaries that can be found all along the island. A hundred years after the initiative driven by Campins, the Sanctuary remains today as a cultural and religious icon.

Keywords: Sanctuary of Lluc, bishop Campins, restoration, Majorca, religious tourism

Entenem per Santuari un lloc sagrat, església o capella on es venera una imatge o una relíquia d'un sant. El Santuari de Lluc respon a aquesta terminologia, com a *lucus*, com a indret sagrat, amb una església on es dóna culte a la Mare de Déu. Els santuaris són ésser vius i han sofert

canvis significatius al llarg de la història, i en el cas concret de Lluç, es tracta d'un santuari cristià amb devoció des del temps immediatament posterior a la Conquesta cristiana de 1229. Però no ens entretindrem en la història, sinó que ens centrarem en allò que constitueix la identitat de l'indret sagrat i més concretament seguint el trajecte del lloc en relació a les circumstàncies provocades per les revolucions liberals del segle XIX, l'impacte del romanticisme i l'adaptació a la modernitat.

Ja a mitjan segle XIX hi ha diferents models de santuaris, en tan que aquests indrets responen a un territori i a la identitat dels residents en aquella area, sigui a nivell municipal, regional o nacional. La literatura romàntica del vuit-cents i els viatgers han esdevingut el final d'una època i l'inici de la contemporaneïtat per a la majoria d'espais sagrats. Les ermites, esglesioles i santuaris van patir les guerres i els infortunis d'un estat liberal que acabà amb el model de finançament i de manteniment d'aquells espais. Des del segle XVIII, sobretot, molts d'aquests indrets van deixar de ser llocs de culte habitual com a conseqüència del procés urbanístic nou, quan la majoria de la població deixà de viure fora dels nuclis urbans. Ja al començament del XIX, molts d'aquests indrets persistien en l'imaginari popular vinculat a l'origen del grup social que s'identificava amb aquell espai geogràfic. El perfil de penitent i el pelegrí tradicional també hauria variat considerablement durant els segles XVII i XVIII. Els romiatges un cop a l'any a les ermites i santuaris per venerar la patrona o el patró suposava anar per terres estranyes fins arribar a un indret sagrat, carregat de significat per un grup humà identificat amb un territori. Aquests espais queden cada cop més aïllats i amagats, al marge d'allò que és la vida quotidiana de la majoria de la població. El santuari o l'ermita deixen de ser espais habituals per convertir-se en lloc d'experiència extraordinària.

1. Destrucció, desamortització i crisi dels espais religiosos

A diferència del territori peninsular, les guerres del XIX no perjudicaren el patrimoni religiós de Mallorca. Ni la Guerra del Francès ni les guerres carlistes no afectaren directament l'illa, però una part rellevant d'immobles religiosos tradicionals es veieren damnificats per les desamortitzacions i les polítiques de la hisenda estatal. Els ajuntaments sorgits de la Constitució de 1812, sobretot a partir de 1833, no continuaren el compromís que les administracions locals havien mantingut amb la fàbrica dels temples ni el manteniment dels edificis religiosos.

L'impacte de les revolucions liberals en els espais religiosos medievals tingué conseqüències negatives pel patrimoni religiós i pels costums religiosos inveterats. Moltes pràctiques devotes populars es deixaren de practicar per manca de suport institucional, quan els ajuntaments es negaren a sufragar despeses, justificant que aquestes corresponien exclusivament a la comunitat religiosa.

Els béns del Santuari de Lluç no van ser inclosos en les primeres desamortitzacions del XIX, de 1835 i de 1855. És més, sembla un oasi, i el bisbe Antonio Pérez de Hírias, perseguit pels liberals el 1836, s'hauria refugiat en el Santuari. Diversos viatgers del vuit-cents com Carles Dembowski, Joan Cortada o H. A. Pagenstecher, entre molts altres, parlen del Santuari com un indret interessant pel viatgers i descobridors d'espais que conserven vincles amb el passat, amb tradicions vives i com espais exòtics que recorden models de vida arcaics. Aquesta descoberta, per part de viatgers i visitants, erudits i intel·lectuals, amb un esperit romàntic i idealitzat dels santuaris, certament enfortí la imatge del Santuari de Lluç de mitjan segle XIX. Tanmateix, el model de gestió religiosa dels santuaris fins al segle XIX, fins i tot a l'interior de l'Església, estava en crisi durant el XIX, en part definides pels acords entre la Santa Seu i l'Estat espanyol, signades en el Concordat de 1851.

2. Els santuaris nacionals, regionals i locals

El liberalisme del segle XIX configurarà el primer nacionalisme hispànic i cercà arrelar aquesta identitat entre una ciutadania que difícilment diferenciava entre l'àmbit laic i el religiós. Durant la Restauració borbònica de 1875, es reintentà o restaurà el paper de la religió en la societat liberal. Aquesta recuperació tenia moltes cares i objectius, però ens interessa tot allò que el redimensionà per reforçar els símbols nacionalitzadors (El Pilar i Covadonga, són els exemples més coneguts i treballats per l'Estat espanyol).

A nivell regional, les coronacions pontifícies atorgaren aquella categoria superior a alguns espais religiosos, que esdevenien llocs de convocatòria, per a comunitats territorials que necessitaven articular un discurs que anava més enllà del plànol municipal o local; però al mateix temps permetia diferenciar aquell territori, la seva gent i la seva història de la resta de territoris de l'Estat. La història de les coronacions pontifícies ha tingut un impacte rellevant tant a nivell de l'Estat espanyol (Montserrat 1881, Veruela 1881 o Covadonga 1918) però sobretot la influència d'aquesta significació en el plànol regional (Lluc 1884), però també a nivell local (Sant Salvador de Felanitx 1934, Mare de Déu de Cura 1955 o Santa Maria la Major d'Inca 1967).

És en aquest marc que s'ha d'enquadrar la història de la Coronació Pontifícia de la Maredeu de Lluc, el 1884. Va ser una iniciativa engegada pel diari *El Àncora*, inclòs en el projecte de la propaganda catòlica i com un despertador del catolicisme insular. Aquest mateix protocol s'havia seguit al Santuari de Montserrat, arran de la convocatòria de Sardà i Salvany, a *La Revista Popular*; un projecte als que se sumaren Jacint Vedaguer i Jaume Collell (*La Veu de Montserrat*) i la comunitat benedictina de Montserrat.

Els santuaris locals o municipals tenien un registre diferent. A la Mallorca del darrer terç del segle XIX, la geografia de santuaris a Mallorca comptava amb uns detalls i una topografia extraordinària, perquè pràcticament tots els municipis compten com a mínim amb una ermita o santuari local. Aquests indrets compleixen una finalitat identitària i necessitaven actualitzar-se. Pensem amb aquells Santuaris i ermites que redefiniren el seu sentit, durant el darrer terç del vuit-cents. Durant l'Antic Règim aquests territoris s'encabien en el regalisme imperant. La monarquia tenia cura de les obres i del manteniment, perquè es considerava amb el deure de sostenir la religió. A mesura que l'Estat liberal es consolida i s'admet una certa separació entre allò que és l'administració pública laica i allò que és propi de l'Església, els santuaris resten com un territori sense definir. Llavors els sectors catòlics militants entenen que han d'ocupar aquests centres simbòlics, amb la finalitat de restaurar la religiositat popular i recuperar una Església afectada per les polítiques burgeses i laïcistes.

3. El bisbe Campins comença a transformar Lluc en un santuari regional

Pere Joan Campins havia estat rector de Porreres (1887-1893) i durant el seu mandat havia restaurat el Santuari de Montsió. Havia creat un espai pels visitants, amb una plaça i havia restaurat el temple, una reforma que afectava aquell santuari tant des del punt de vista arquitectònic com iconogràfic. Montsió esdevingué un element substancial i simbòlic en el projecte del Rector Campins. Ho explicava amb claredat en la peregrinació de 22 de maig de 1910, tot deixant clar que la seva finalitat era disposar d'un espai pels aplecs catòlics¹²⁰, per expressar-ne

¹²⁰ Butlletí Oficial del Bisbat de Mallorca (BOBM), 50, 1910, 298-299.

el sentit de pertinença a Porreres i per respondre a la inquietud catòlica contemporània de restaurar simbòlicament i físicament els espais emblemàtics de la catolicitat.

A Monti-sion, Campins hi planificà una plaça, una basílica i serveis d'atenció pels pelegrins. La plaça tenia un sentit convocador, com un indret on es visualitzava la força del catolicisme local i la vinculació que els pelegrins mantenien amb aquell indret i amb el significat profund d'aquell santuari i de tots els santuaris. La basílica també conjugava el passat amb el present, la restauració dels elements gòtics i la lectura contemporània, permetia vincular gòtic i modernitat. La Mare de Déu de Monti-sion recuperava protagonisme i presència en una circumstància en la qual en part es qüestionava la religió i la devoció com una pràctica del passat. En contrast amb els corrents més tebis, indiferents i oposats a la religió, en germinaven altres que reforçaven la devoció mariana, afavorits pel clima suscitat arran de la proclamació del dogma de la Immaculada Concepció, les noves devocions marianes ultramontanes i, també, amb l'ús polític de la religiositat popular i mariana. Els serveis d'atenció als pelegrins, esdevien espais imaginats per la clientela catòlica. El 1879, el catolicisme mallorquí es manifestà en una magna processó a Palma, per celebrar el 25è aniversari de la proclamació del dogma de la Immaculada (1854-1879)¹²¹.

Aquest exemple de Monti-sion es podria fer extensió a Mallorca a molts altres indrets que van ser restaurats: el Puig de Pollença, Monti-sion de Pollença, i tants ermitatges i santuaris que esdevingueren llocs de peregrinació a partir sobretot de 1875, en temps de mobilització i de grans aplecs al voltant de santuaris, ermites i capelles simbòliques, com la Bonanova, Palma el 1877; el Santuari de Lluc el 1877 i el 1883, el Puig de Pollença 1877, i la capella de Bellver, el 1883, que congregaren milenars de catòlics. Un temps en el qual era especialment rellevant recuperar anímicament un catolicisme afectat per les reformes liberals, i per la necessitat de reafirmar els seus sentiments religiosos tradicionals. En certa manera, els Santuaris esdevenen la metàfora de la fortalesa, la continuïtat i la seguretat de la religió. En aquell marc històric, de debilitat de la religió, els bisbes potenciaven les peregrinacions a Roma, als santuaris de la catolicitat (Lourdes), però sobretot pelegrinatges locals, amb la finalitat de potenciar aplecs d'unió i de germanor entre els catòlics mateixos desavinguts i enfrontats per motius ideològics i polítics.

Aquests santuaris esdevenen un punt d'arribada d'aplecs catòlics que en molts casos sumen diverses finalitats: reivindicar la figura del Papa, potenciar la devoció mariana (Mes de Maria) i reanimar una idea del passat que l'Església considerava imprescindible. Per això, apareixen també els primers estudis divulgatius sobre alguns santuaris, com el Puig de Pollença¹²², el Santuari de Lluc¹²³ i Monti-sion¹²⁴. El 1875 s'havia inaugurat la línia de tren de Palma a Inca, havien millorat els camins i carreteres, Mallorca comptava amb una xarxa d'hostals notable i les comunicacions en general milloraren durant el darrer terç del segle XIX. En bona part, aquell canvi de paradigma que se donava en les classes populars, era una conseqüència dels canvis que se donaven a escales diferents. La mobilitat era cada cop més evident i la consciència de que l'univers individual i col·lectiu de les persones s'eixamplava clarament.

¹²¹ P. Fullana Puigserver, *El Moviment Catòlic a Mallorca 1875-1912*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, pàg. 157.

¹²² *Algunos datos históricos sobre el Santuario del Puig de Pollensa*. Palma: Imprenta Pedro J. Gelabert, 1877.

¹²³ R. Castellá, *Breve noticia sobre el priorato de la Virgen de Lluch*. Palma: Impr. Juan Colomar, 1881.

¹²⁴ J. Feliu, *Noticias históricas sobre el Santuario de Montesion de Porreras*. Palma: Tipografía de Felipe Guasp, 1894.

4. Lluc: el santuari de Mallorca

La Coronació, en clau catòlica i pontifícia, era una manera de plantar cara als que havien pronosticat la mort del catolicisme. El diari *El Àncora*, en el cas de Mallorca, fa servir Lluc com element de confrontació al primer govern del Partit Liberal Fusionista, la Institució Mallorquina d'Ensenyança i el republicanisme que persisteix actiu a Mallorca i que viu moments dolços amb la Unió Obrera Balear, perquè compta amb el suport de sectors rellevants de la burgesia local, de base democràtica i emprenedora. En realitat la forma com es planteja la coronació té molt a veure amb la fórmula catalana, sobretot amb els pelegrinatges i la coronació de la Mare de Déu de Montserrat, impulsada per Sardà i Salvany, Jaume Collell, Jacint Verdaguer, els bisbes Morgades i Català i la comunitat benedictina¹²⁵.

Arran de les diferències entre els integrants de la Col·legiata de Lluc i la Cúria diocesana de Mallorca, el bisbe Jacint Maria Cervera volgué oferir el Santuari a un orde religiós de fora, els Carmelites. L'oposició de l'opinió pública va ser de tal magnitud que torna enrere. Lluc perdria la seva essència regional si es poses en mans de religiosos de fora, sense vincles amb el poble de Mallorca. A Lluc no serveix qualsevol institució catòlica. Per aquest motiu, el Bisbe mateix cedeix el Santuari a una Congregació diocesana, els Missioners dels Sagrats Cors, l'oposició a aquest projecte només arriba dels col·lectius ideològicament més laïcistes i liberals, perquè consideren que el futur no es pot deixar en mans de "freres". Cervera encarrega al P. Joaquim Rosselló la restauració del Santuari de Lluc i quan havia emprès el pla de reforma integral, quan s'estava en camí, arribà la gran incautació dels béns de la Mare de Déu de Lluc, 1897. Aquest succeït estroncà temporalment aquell primer intent. Cervera moria el mateix novembre de 1897, en plena crisi entre la Diòcesi i el Govern de Madrid¹²⁶.

El projecte de Pere Joan Campins, primer com a Vicari Capitular (1897-1898) i després com a Bisbe (1898-1915), té dues fases clarament diferenciades: una primera de 1897 a 1908, destinada a recuperar el Santuari, a surar-lo: recuperar els béns, pactar amb l'administració, confirmar la confiança en la Congregació, restaurar l'Escolania i donar un impuls al Santuari. Una segona, de 1908 a 1915, en què Lluc ha de ser el monument de referència de la Província, de l'Església, de Mallorca, i també un espai de vivència religiosa.

Amb Pere Joan Campins, el Santuari apareix ja com el casal de tots els mallorquins, com la casa de tots els ciutadans del territori, sembla una mare "extensa", mare de la família de tots els mallorquins, una certa extensió a Eivissa. Al Bisbe li correspon el mèrit d'haver reforçat i restaurat l'imaginari de l'Església de Mallorca, a partir de tres grans eixos comuns: la Catedral, el Santuari de Lluc –casa pairal i casal de la MaredeDéu– i el Santuari de Cura –centre Lul·lià, el sant i la imatge més paradigmàtica de l'Església mallorquina. Pel que fa al Santuari de Lluc, Pere Joan Campins hi projecta un programa, uns continguts amb els quals s'anirà cuinant aquesta nova cristiandat mallorquina, base de la identitat mallorquina, imprescindible per explicar l'essència regional¹²⁷.

Amb aquests tres elements esmentats, Campins articula els continguts religiosos de la comunitat imaginària (individus que comparteixen un passat, una cultura i un destí/futur comú). Allò que solidifica l'Església és la qualitat dels minerals propis, i el Santuari de Lluc té una força i un recorregut especial per aquesta nova cristiandat mallorquina que imagina Campins.

¹²⁵ J. Massot i Muntaner, *L'Església catalana al segle XX*, Barcelona: Ed. Curial, pàg. 17-23.

¹²⁶ F. García de Gortázar, "Enfrentamiento entre la Iglesia y el Estado del siglo XIX. La cuestión de Lluch y el obispo Cervera". *Estudios de Deusto* 29 (1981) 163-188.

¹²⁷ C. P. Boyd, "Covadonga y el regionalismo", *Ayer* 64 (2006) 149-178.

Campins integra la religió entre els continguts identitaris, diferenciant la fe dels valors estatals, en la mesura que transmet que l'Estat liberal és l'enemic principal de la religió. Ha estat l'Estat modern laïcista el que ha confiscat els béns del Santuari de Lluç, l'estat burgès i liberal en definitiva es manifesta hostil amb els símbols i amb les pràctiques heretades del passat. L'Església necessita espais propis i reclassificar el seu patrimoni, situar els seus principals indrets en els mapes de la modernitat.

El Bisbe crea un relat a partir de les polítiques commemoratives, ubica el Santuari i la Mare de Déu de Lluç en els límits intangibles de la diòcesi i de l'Església universal, ratificant allò que ja havia estat definit per Lleó XIII amb la coronació pontifícia. La Mare de Déu de Lluç és reina de Mallorca i encaixa en el mapa dels santuaris principals de l'Estat. Campins compagina clarament el seu regionalisme i el seu fervor espanyol, en un model de "patriotisme provincial" (regionalisme) i de "patriotisme dual" (malgrat que no havia estat visitat per Isabel II el 1860, ni tampoc no ho va ser per part d'Alfons XIII el 1904, només la Infanta Isabel pelegrinà al Santuari en la seva visita a Mallorca el 1913). El patriotisme de Campins, malgrat aquesta ambigüitat, va ser objecte de desprestigi per part de l'espanyolisme, com si l'Església de Mallorca reinventés la tradició, quan en realitat el Bisbe allò que feia era reforçar el discurs existent sobre el Santuari.

La Mare de Déu de Lluç és una verge trobada, sense llegendes vinculades a l'èpica insular. Entorn a la troballa hi ha un relat, una veneració popular i una imatge consolidada. El Santuari, sobretot a partir del segle XVI, havia apuntalat la seva imatge de centre de la cristiandat mallorquina. Sobre Lluç no hi ha un relat liberal, ni civil. No hi ha peregrinacions liberals ni laïques al voltant del seu relat cultural com passà a Miramar el 1876, consolidat per l'Arxiduc Lluís Salvador, en el context del centenari de la fundació per Ramon Llull (1276-1876). Lluç, a més, té inicialment, dificultats en l'entesa amb les administracions públiques, amb els corrents laïcistes, amb aquells que no empatitzen amb un discurs exclusivament religiós.

El pla de restauració del Santuari de Lluç s'ha d'explicar en el marc de la geografia sagrada de la "nova Mallorca" que impulsava el bisbe Campins. La Mare de Déu de Lluç estava associada a la devoció popular, relacionada amb curacions, amb una llarga història de miracles, teofanies i aparicions. Tot allò que el poble associa a la fe està resumida a Lluç, amb un actiu de llegendes i relats històrics, que expliquen la situació real en la que es trobava l'Església catòlica al començament del segle XX. Una Església que lliurava una batalla contra el laïcisme, la indiferència, la secularització i l'apostasia. Lluç representa l'èpica d'una regió, custodia la imatge de les grans batalles: «aquella illa que tragueren del poder del infel·l» (Costa, *Dins el cor de la muntanya*). I s'equipara el passat, és a dir la Conquesta de 1229, com la derrota de l'Islam, una imatge més necessària que mai per explicar que cal derrotar el nou islam (liberalisme). Finalment, l'Església necessita dimensionar espais de concentració i de mobilització, espais propis per contrarestar l'existència de cinemes, teatres, places de bous, places, carrers i indrets civils que tenien com a principal finalitat liderar el lleure, la política i la reivindicació social.

5. Lluç, en el projecte de Pere Joan Campins

Dit això, com s'articula un santuari modern i regional? Campins renovà materialment Lluç, però sobretot restaura el relat sobre el Santuari, i el defineix en la Carta Pastoral de 1908¹²⁸, convocant a la celebració del XXVè aniversari de la Coronació Pontifícia (1884-1909). Mossèn Pere Joan Campins feia dos anys que havia estat ordenat prevere quan el 10 d'agost de 1884, se

¹²⁸ P. J. Campins, P. J. "Exhortació Pastoral sobre'l vinticinque aniversari de la coronació de Nostra Senyora de Lluç". BOOM, 48, 1908, 229-243 (català); 213-228 (castellà).

celebrà la Coronació Pontifícia, de mans del bisbe Mateu Jaume Garau¹²⁹. Des de la Conquesta el Santuari de Lluc era considerat el centre de l'espiritualitat mariana de Mallorca, el lloc on Déu imprimí al seu poble el segell profund d'unitat i de religió,

«esa lección divina de sobrenaturalismo y de humanismo, de psicología popular y de espíritu patrio, ¿no tiene algo de perpetua actualidad entre los pueblos cristianos? Y Lluch, con su pasada historia, y sus prestigios de devoción mariana, y con la afluencia creciente de peregrinos ¿no puede ser, y no ha de ser algo así como un vínculo de religión y de unidad espiritual entre todos los pueblos de Mallorca y hasta de las otras hermanas Baleares?»¹³⁰.

Campins confirmà la confiança en la Congregació de Missioners dels Sagrats Cors i engegà un pla de restauració, millora i ampliació de la fàbrica del Santuari, un pla integral que engloba la restauració de la basílica, l'ampliació de l'hostatgeria i la construcció del camí dels Misteris del Rosari. En paral·lel encarrega a Mateu Rotger la redacció d'una monografia sobre la història del Santuari. Ben aviat, el Bisbe inicià els preparatius i exposà un projecte de reanimació de la cristiandat mallorquina que tenia com a eix el Santuari de Lluc. S'hi posa amb temps i engega un pla amb els seus col·laboradors, inclòs el mateix Antoni Gaudí i Joan Rubió. De tal manera que el 14 d'abril de 1908, la premsa es feia ressò que acabava d'arribar a Mallorca

«el Rdo P. Ignacio Casanova, de la Compañía de Jesús, autor del notable libro 'Religio Natural' del que dio noticia desde nuestras columnas el eximio don Miguel Costa. El P. Casanova, acompañado del genial arquitecto Sr Gaudí, que también se encuentra en Mallorca, ha visitado el Santuario de Lluch. Deseamos a los distinguidos expedicionarios que les sea grata su estancia en esta isla»¹³¹.

El 10 d'agost de 1908, Pere Joan Campins signava la Carta Pastoral sobre el vint-i-cinquè aniversari de la Coronació Pontifícia i començaren els actes commemoratius. Tal com s'havia fet amb l'Exhortació Pastoral de la Restauració de la Catedral, aquesta de Lluc també va aparèixer en català i en versió castellana. Pascual en destacà alguns paràgrafs especialment emblemàtics, tot confirmant que Campins pretenia confirmar la consciència del poble de Mallorca, perquè Lluc és la casa pairal de tots els mallorquins, el casal que havia de encabir els escuts de tots els pobles de Mallorca formant una nova corona al voltant de la *Moreneta*¹³², talment com l'espai que mancomunava les identitats locals en una sola identitat regional. Campins articula, en aquesta pastoral, un pensament regionalista, relacionat amb el territori, la religió i la identitat popular.

L'octubre de 1908, el Bisbe mateix acompanyat de Mateu Rotger, visità el Santuari de Lluc amb Antoni Gaudí, amb la intenció d'engegar les reformes¹³³. Unes setmanes més tard, el mateix diari es feia ressò de la visita de l'arquitecte Reynés al Santuari:

«Ayer, domingo, estuvo en Lluch nuestro distinguido amigo el arquitecto auxiliar de la Diputación Provincial, don Guillermo Reinés. Este señor, con quien tuvimos ocasión de hablar, nos manifestó que su visita á aquel devoto y pintoresco sitio tenía por objeto

¹²⁹ B. Morey, *Els bisbes i la coronació de la Verge de Lluc*. Mallorca: Cofradia de Nostra Senyora de Lluc, 1984.

¹³⁰ B. Pascual, B., *El Rdm. Señor Don Pedro Juan Campins Barceló Obispo e Hijo Ilustre de Mallorca*. Palma de Mallorca: Imprenta de J. Tous, 1922, pàg. 20.

¹³¹ *Gaceta de Mallorca*, 15 abril 1908, 3.

¹³² Pascual, B., *El Rdm.* [...], pàg. 21-23.

¹³³ *Gaceta de Mallorca*, 13 octubre 1908, 2: "De viaje: Se encuentran en la isla los conocidos arquitectos sres Gaudí y Rubió. A Lluch: Esta mañana han salido para Lluch nuestro Reverendísimo Prelado y el M.I.Sr D. Mateo Rotger, Canónigo".

ultimar el proyecto de las obras que deben efectuarse en la hospedería del Santuario. Las obras de referencia se llevarán a cabo en breve. El señor Reinés nos añadió que últimamente han estado también en dicho punto el genial arquitecto señor Gaudí y el ingeniero de caminos don Guillermo Carbonell. Este último señor está estudiando la manera de construir un camino que conduzca, desde el monasterio, hasta el sitio donde fue encontrada la imagen de la Moreneta de Lluch. El señor Gaudí estudia el modo como deberá decorarse el interior de la iglesia de Lluch, también se halla estudiando la construcción de los Misterios que, como ya saben nuestros lectores, han de colocarse en el proyectado camino»¹³⁴.

Ja en el marc de Nadal de 1908, els projectes havien avançat:

«Parece que los proyectos á grandes trazos indicados en la Pastoral del Ilmo señor Campins van tomando forma concreta gracias a los estudios de los arquitectos señores Gaudí, Rubió y Reynés. Las reformas se extenderán á todo el edificio del Colegio y á la Iglesia. Frente al actual portal de entrada se abrirán unos anchurosos arcos que comunicarán la entrada directamente con el gran patio central, lo cual vendrá a dar aspecto de gran residencia al histórico claustro. Entre el patio central y la plaza de la iglesia se levantará un espacioso cuerpo de edificio, la planta baja del cual servirá de exposición de medallas, rosarios y demás objetos que como recuerdos suelen llevarse los peregrinos. En el piso habrá un salón de conversación y lectura, donde podrán reunirse los peregrinos. En todos los cuartos también se harán reformas para habilitarlos en cómodos dormitorios. La Iglesia será toda adornada con dibujos de relieve dorado, semejantes á los que adornan la capilla del altar mayor. Estos dibujos geométricos acusarán las formas generadoras del edificio, siendo todos, círculos concéntricos en la cúpula. En las fajas que corren por sobre las capillas, los dibujos geométricos contendrán además emblemas de la Virgen. Los portales del camerín serán de piedra mármol de aquel lugar mismo y sus dibujos serán sobre motivos del actual portal mayor y del nicho, es decir, de un barro templado. También parece que ya va tomando forma el hermoso proyecto de carretera desde la iglesia al lugar donde se encontró la Virgen de Lluch. En su construcción se procurará no desnaturalizar las actuales perspectivas conservando los más típicos accidentes del terreno. Por lo que á los misterios del Rosario se refiere, aun no hay proyecto definitivo, pero van esbozándose líneas generales que hacen esperar una obra tan artística como original»¹³⁵.

El bisbe Campins encarregà a mossèn Guillem Puigserver, antic blavet i membre de la Cúria Eclesiàstica, l'edició de 25 números d'un noticiari que el Bisbe mateix titulà *Lluch*. Inicià la publicació el 12 de setembre de 1908 i en sortiren 25 números fins el 8 de setembre de 1914. Es tractava d'un butlletí de 4 pàgines, tamany foli. L'objectiu de dita publicació era

«ambientar y orientar la piedad del pueblo mallorquín hacia el Rosario proyectado, teniéndole además al corriente de los preparativos que se estaban haciendo y de los proyectos a realizar con urgencia para celebrar dignamente el próximo Año Jubilar»¹³⁶.

Per aquella publicació, mossèn Guillem Puigserver comptà immediatament amb el suport del també antic blavet, Llorenç Riber, autor de *La Minyonia d'un infant orat*.

¹³⁴ *Gaceta de Mallorca*, 9 novembre 1908, 2.

¹³⁵ *Gaceta de Mallorca*, 24 desembre 1908, 2.

¹³⁶ G. Puigserver Munar, "El Rosario Monumental de Lluch". *Diario de Mallorca*, 11 novembre 1959, 8.

El bisbe Campins es proposava fonamentalment enriquir el Santuari de Lluc amb la generositat del poble de Mallorca. La història del Santuari reflectia l'espiritualitat popular dels mallorquins. Perquè el santuari projectava la voluntat d'aquest poble i esdevenia l'expressió d'allò que havia estat la devoció mariana al llarg dels segles. Els temps, tanmateix, requerien nous serveis, nous espais i una decoració nova, tant espiritual com material. Amb aquesta intenció, en la Carta Pastoral del 25è Aniversari de la Coronació, Campins plantejà tres grans obres: la decoració de la basílica, la construcció d'una via mariana amb els Misteris del Rosari i un edifici d'acollida al servei dels visitants¹³⁷.

Pel que fa a la Basílica, Campins encarregà a Gaudí, Rubió i Reynés el projecte de decoració interior del temple dedicat a la patrona de Mallorca, la Mare de Déu de Lluc. Amb aquesta obra pretenia no només decorar materialment el temple sinó també dignificar-lo espiritualment, dedicant-lo amb tota la seva solemnitat a la Moreneta. En aquest sentit, obtingué del papa Pius X els títols i privilegis, que permeteren consagrar-la solemnement l'estiu de 1914, en allò que va ser el seu darrer acte solemne en el Santuari, poc abans d'emmalaltir i morir.

El Camí Monumental dels Misteris constituïa la segona peça fonamental en el projecte de restauració del Santuari de Lluc. Es tractava d'una Via Mariana del Rosari Monumental, un projecte somiat per Campins. El setembre de 1908, el butlletí *Lluch* ajudà a captar donatius per a la realització dels Misteris:

«el Obispo Campins siempre a todo atento, para cortar las crecientes inquietudes, ordenó un pronto desplazamiento del director del Noticiario Lluch a la ciudad; y en Barcelona con la acertada dirección e incondicional apoyo del prestigioso arquitecto don Juan Rubió y Bellver, gran admirador del Obispo Campins pronto vimos resueltas serias dificultades surgidas, logrando todo lo necesario para que quedara asegurada la oportuna expedición de los suspirados Misterios; que llegaron a Mallorca en la fecha convenida, después de figurar varios días en una importante exposición de Barcelona»¹³⁸.

Els Misteris del Rosari van ser costejats íntegrament pel poble de Mallorca, a través de les associacions socials i piadoses (Congregacions Marianes, Terciariis Franciscans, Adoració Nocturna de Mallorca, Filles de Maria de Palma, Cort de Maria), parròquies (Muro, Llubí, Palma, Sóller, Sencelles, Costitx, Biniali, Manacor, Selva, Caimari, Mancor, Moscarí, Biniamar, Escorca, Inca), el Capítol de la Seu i escoles (Sant Alfons Maria de Liguori). El conjunt perpetua la unitat i la fraternitat entre els pobles. Simbolitzen el punt d'unió,

«un punto de importancia y que requería la acción intensa de un prelado, de un educador y de un ciudadano como el Sr. Campins; y allí efectivamente la despliega con el espíritu exquisito, con la variedad completa y con la unidad superior que son en él características»¹³⁹.

El somni de Campins es va anar fent realitat, entre 1908 i 1914:

«Y como gustaba al Obispo Campins de recorrer pausadamente esta noble Via Mariana, desgranando las cuentas del Rosario, en sus frecuentes visitas al Santuario de Lluch para

¹³⁷ M. Rotger, *Historia del Santuario y Colegio de Nuestra Señora de Lluch. Parroquia de Escorca. Diócesis de Mallorca*. Palma de Mallorca: Tipo-litografía de Amengual y Muntaner, 1914, pàg. 220-221.

¹³⁸ G. Puigserver Munar, "El Rosario Monumental de Lluch". *Diario de Mallorca*, 11 novembre 1959, 8.

¹³⁹ B. Pascual, *El Rdmo* [...], pàg. 20

cuya total dignificación y engrandecimiento se desvivió con la más paternal solicitud todos los días de su vida»¹⁴⁰.

Ja en tercer lloc, Campins promogué la construcció de l'Hostatgeria, la fonda i altres serveis indispensables per una bona acollida dels peregrins i visitants. L'alberg bastit en el segle XVI havia quedat obsolet i les obres d'ampliació iniciades el 1891, pel Pare Joaquim Rosselló, havien quedat paralitzades com a conseqüència de la incautació dels béns del Santuari, el 1897. Al marge de l'obra que Campins havia promogut en el Santuari de Lluç, allò més rellevant era la implicació personal del Bisbe i la manera com actuava amb el Santuari¹⁴¹. El juliol de 1913, arran de la visita de la Infanta Isabel al Santuari, Campins no només forma part de la comitiva de recepció acompanyat del Prior, Mateu Rotger, Bartomeu Pascual i Guillem Reynés, sinó que ell mateix tingué cura dels detalls de la decoració de l'hostatgeria i de la sala de recepció¹⁴².

Pascual resumia l'ideari de Campins per Lluç:

«Y en esa casa, como en familia, y a cielo abierto, como en el paraíso, y a los pies de la Virgen, que es madre de Sabiduría, iba rápidamente organizando el señor Campins la institución de Lluç a manera de grande escuela de pueblos, donde educar en santificación y ciudadanía la personalidad de Mallorca, evocada a las alturas. „En Lluç –proseguía– quisiéramos ver esculpidos los nombres y las armas de todos los pueblos de Mallorca para que los extraños leyesen allí, como en monumental nobiliario la síntesis de nuestra historia y para nosotros fuese perenne recordatorio de lo que debemos a tan dulce Madre»¹⁴³.

6. Els pelegrins, visitants i turistes configuren la identitat del Santuari de Lluç

Els Santuaris del XIX també s'incorporen a la modernitat i no s'entenen al marge de les xarxes d'atracció turística i dels llocs de visita. Són un destí fonamentalment per la clientela catòlica, però viuen cada cop més oberts a tot tipus de visitants. Compten amb temples o basíliques actualitzades i engrandides pensant amb les masses catòliques que són convocades en aplecs massius. Ens referim a una conjuntura en la qual es construeixen carreteres, la gent disposa de serveis ferroviaris, es basteixen hostals pels pelegrins, i generalment els santuaris condicionen serveis moderns, precisament perquè encaixen en el model de turisme i de peregrinació del darrer terç del XIX i del primer del segle XX.

En paral·lel als serveis ben aviat, els santuaris en general i el de Lluç en particular compten amb objectes de consum: fabricació de medalles, litografies, imatges i cintes de la Mare de Déu, postals, guies i objectes de record. De fet, la botiga de Lluç es coneguda com a "botiga de records o mides" i, com hem vist, tenia un espai propi en el projecte de l'arquitecte Reynés, de 1908. Aquests productes estan íntimament relacionats amb les mides, és a dir les cintes de la llargària d'una imatge venerada en algun santuari, i que es beneeix i es ven als fidels que van a visitar-lo (DCVB). Al voltant de les mides es comença a gestionar un catàleg de productes, cada cop més demandants, tots relacionats amb l'experiència religiosa de la visita al Santuari.

¹⁴⁰ G. Puigserver Munar, "El Rosario Monumental de Lluç". *Diario de Mallorca*, 11 novembre 1959, 9.

¹⁴¹ M. Rotger, *Historia* [...], pàg. 217-262: Rotger narra de forma detallada la reforma del Santuari i ens ofereix una visió completíssima del que fa ser la proposta de Campins.

¹⁴² Arxiu del Santuari de Lluç: Crònica de Lluç 1, 1913 (transcripció i correcció P. Guillem Gayà-P. Ricard Janer), pàg. 5.

¹⁴³ B. Pascual, *El Rdmó* [...], pàg. 22.

El 1908 a Lluc hi arranca una etapa nova en la seva llarga i complexa història. Al Santuari s'hi pot arribar amb carruatges relativament còmodes, però també en automòbil, i el bisbe Campins serà el primer bisbe de Mallorca que disposa de cotxe propi. El pelegrí que arriba al Santuari té un perfil nou. Disposa de temps limitat i pren part en actes organitzats, tot això provoca una organització, una oferta i una forma nova de viure la litúrgia i la visita en general.

El noticiari Lluç ens permet conèixer el moviment de pelegrins que visitaren el Santuari, entre 1908 i 1914. Les estadístiques mensuals són incompletes i la periodicitat de la publicació també és desigual, però apunta algunes de les notes que caracteritzen la tipologia de visitant que rebé Lluç en temps del bisbe Campins. Es tracta majoritàriament de peregrinacions organitzades per parròquies i associacions, sobretot. El goteig durant sis anys va ser persistent. Des del mes d'abril a octubre se succeïren les pujades organitzades al Santuari, i el mes de maig solia ser el preferit i el més quantios en nombre de pelegrins que pujaven a celebrar el Mes de Maria; el seguien els mesos de setembre i octubre, per la Diada i el mes del Rosari, i també repuntava el mes de desembre. Els mesos d'estiu eren els mesos preferits per les parròquies i associacions de poblacions amb una economia més agrícola. Les cròniques parlen, també, d'una presència testimonial de visitants catalans i eivissencs, i d'un incipient turisme, sobretot francès.

Lluç apareix amb força com el Santuari de la Religió, un indret que conjuga devoció i pintoresquisme, com reflectien les fonts de l'època. La vall de Lluç també encobeïa el Santuari de la Història, l'indret sagrat per excel·lència que representava la victòria del cristianisme sobre les forces tel·lúriques i ancestrals. En el diàleg entre la naturalesa i la religió, la cristiandat s'imposava clarament sobre l'energia geològica i natural. Lluç s'aixecava com el castell simbòlic de la catolicitat insular¹⁴⁴. Tanmateix, Lluç també es consolidà com a Santuari de la Naturalesa, vetllant per la protecció de la Serra i com a precursor en la defensa del territori natural de la costa nord de Mallorca.

El Santuari de Lluç quedava associat al primer turisme organitzat a Mallorca, però molt especialment apareix com un indret amb una oferta de serveis i amb unes infraestructures que el converteixen en un espai a tenir present entre els pioners del turisme a Mallorca.

Bibliografia

Algunos datos históricos sobre el Santuario del Puig de Pollensa. Palma: Imprenta Pedro J. Gelabert, 1877.

Arxiu del Santuari de Lluç: Crònica de Lluç 1, 1913 (transcripció i correcció P. Guillem Gayà-P. Ricard Janer), pàg. 5.

C. P. Boyd, "Covadonga y el regionalismo", *Ayer* 64 (2006) 149-178.

Butlletí Oficial del Bisbat de Mallorca (BOBM), 50, 1910, 298-299.

¹⁴⁴ "Maria té santuaris / per tot aquest Regne bell
Més entre puigs solitaris / com a Reina té un castell"
(Miquel Costa i Llobera, *Dins el Cor de la Muntanya*)

- P. J. Campins, P. J. "Exhortació Pastoral sobre'l vinticinque aniversari de la coronació de Nostra Senyora de Lluch". BOOM, 48, 1908, 229-243 (català); 213-228 (castellà).
- R. Castellá, *Breve noticia sobre el priorato de la Virgen de Lluch*. Palma: Impr. Juan Colomar, 1881.
- J. Feliu, *Noticias históricas sobre el Santuario de Montesion de Porreras*. Palma: Tipografía de Felipe Guasp, 1894.
- P. Fullana Puigserver, *El Moviment Catòlic a Mallorca 1875-1912*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, pàg. 157.
- Gaceta de Mallorca*, 15 abril 1908, 3.
- Gaceta de Mallorca*, 13 octubre 1908, 2: "De viaje: Se encuentran en la isla los conocidos arquitectos sres Gaudí y Rubió. A Lluch: Esta mañana han salido para Lluch nuestro Reverendísimo Prelado y el M.I.Sr D. Mateo Rotger, Canónigo".
- Gaceta de Mallorca*, 9 novembre 1908, 2.
- Gaceta de Mallorca*, 24 desembre 1908, 2.
- F. García de Gortàzar, "Enfrentamiento entre la Iglesia y el Estado del siglo XIX. La cuestión de Lluch y el obispo Cervera". *Estudios de Deusto* 29 (1981) 163-188.
- J. Massot i Muntaner, *L'Església catalana al segle XX*, Barcelona: Ed. Curial, pàg. 17-23.
- B. Morey, *Els bisbes i la coronació de la Verge de Lluc*. Mallorca: Cofradia de Nostra Senyora de Lluc, 1984.
- B. Pascual, B., *El Rdm. Señor Don Pedro Juan Campins Barceló Obispo e Hijo Ilustre de Mallorca*. Palma de Mallorca: Imprenta de J. Tous, 1922, pàg. 20.
- G. Puigserver Munar, "El Rosario Monumental de Lluch". *Diario de Mallorca*, 11 novembre 1959, 8.
- "El Rosario Monumental de Lluch". *Diario de Mallorca*, 11 novembre 1959, 9.
- M. Rotger, *Historia del Santuario y Colegio de Nuestra Señora de Lluch. Parroquia de Escorca. Diócesis de Mallorca*. Palma de Mallorca: Tipo-litografía de Amengual y Muntaner, 1914, pàg. 220-221.